

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-2>

УДК 351: 330.342.146

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЖИТТЯ, СТІЙКІСТЮ ТЕРИТОРІЙ, БІЗНЕСУ ТА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

MANAGEMENT OF THE QUALITY OF LIFE, SUSTAINABILITY OF TERRITORIES, BUSINESS AND TOURISM DEVELOPMENT UNDER THE CONDITIONS OF SOCIO-ECONOMIC CHALLENGES

Присяжнюк Оксана Федорівна
кандидат економічних наук, доцент,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0066-9065>

Плотнікова Марія Федорівна
кандидат економічних наук, доцент,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>

Prysiazhniuk Oksana, Plotnikova Maria
Polissia National University

Урбанізація суспільно-економічних процесів зумовлює позитивні та негативні явища. Позитивними вважаємо концентрацію ресурсів та створення передумов для розвитку промислового виробництва та економічного розвитку територій. Проте очевидним негативним аспектом є низький рівень уваги на екологію та середовище проживання людини. Збільшення забруднення міських територій породжує проблеми зі здоров'ям їх жителів. У цьому дослідженні підкреслюється, що ініціативи у сфері менеджменту відкритих соціальних інновацій, трансформації підприємницького середовища, у тому числі з позиції розвитку туризму, у силу їх базування на світогляді мають носити структуровано системний характер та передбачають постійну увагу та забезпечення стабільності й необхідності розвивати свої динамічні можливості як з боку мешканців родових поселень, так і системи місцевого самоврядування, органів державної влади, щоб розробляти, адаптувати та спільно розвивати ці ініціативи в екосистемному середовищі. Доведено доцільність екологічної спрямованості бізнесу та туризму та їх роль у забезпеченні стійкого розвитку територій.

Ключові слова: багатофункціональний розвиток, соціально-економічна діяльність, просторова концентрація людей, родова садиба, спосіб життя, спроможність, управління.

Urbanization of socio-economic processes causes positive and negative phenomena. We consider the concentration of resources and the creation of prerequisites for the development of industrial production and economic development of territories to be positive. However, an obvious negative aspect is the low level of attention to ecology and human habitat. The increase in pollution in urban areas causes problems with the health of their residents. The goal is to find mechanisms for improving the management of sustainable development of territories with an emphasis on greening business and tourism. Viewing the management of open social innovation as a dynamic rather than a stable, linear or deterministic process can generate more effective theories. We use empirical data from repeated unstructured interviews "in the process of adoption". Their use makes it possible to analyze how open innovation initiatives develop over time. Compared to more linear models such as life-cycle dependency theories, process theory argues that social ecosystem innovation management initiatives are in many ways dynamic and evolutionary, but not deterministic. Such initiatives will eventually have an even more valuable focus. We argue that process theory can help practitioners understand, use, and implement open innovation because it examines what individuals or organizations do, rather than who they are. However, this study emphasizes that initiatives in the field of management of open social innovations, transformation of the business environment, including from the standpoint of tourism development, are based on a worldview. They have a structured, systemic nature and involve constant attention and ensuring stability and the need to develop their dynamic capabilities. On the part of

the residents of tribal settlements, as well as the system of local self-government, state authorities, it is necessary to develop, adapt and jointly develop these initiatives in an ecosystem environment. The expediency of the ecological orientation of business and tourism and their role in ensuring the sustainable development of territories has been proven. The practical significance is the strengthening of the development of business and tourism through the implementation of the idea of "Family Manor".

Keywords: multifunctional development, socio-economic activity, spatial concentration of people, ancestral estate, lifestyle, wealth, management.

Постановка проблеми. Урбанізація, як просторова концентрація людей та їх економічної діяльності є чи не найбільш поширеною глобальною соціальною сучасною трансформацією. Міста, як динамічні соціально-політичні системи та ознака новітньої цивілізації часто є катализатором суспільних змін та концентратором ресурсів. Як центри економічних знань, зростання, інновацій, культури, освіти, політичної влади та розваг вони мають неординарний характер темпів свого розвитку у різних регіонах. Пріоритетні темпи динамічних змін наразі відрізняють країни Африки та Азії, водночас як країни Європи, Америки переважно діють в умовах накопиченого потенціалу. Україна не лишилася осторонь світових процесів. Тут у містах зосереджено близько 70% населення, що супроводжувалося позитивною динамікою росту міст до періоду пандемії на covid-19 та військового стану в країні. Економічні та соціальні зміни, пов'язані з урбанізацією мають як низку вигод для країни, зокрема, нарощування робочих місць, зростання добробуту населення, забезпечення побутових потреб тощо, так і негативних чинників, пов'язаних з екологічною ситуацією, зміною соціальної структури і культури нації через, як правило, неякісні форми міського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба переосмислення способу життя людей з позиції формування засад сталого розвитку, активізації зайнятості та, зокрема, самозайнятості, соціального забезпечення, віднайшли свій прояв у діяльності соціальних структур та інститутів, створення нових владних відносин, у тому числі щодо діяльності та функціонування домашніх господарств, неурядових організацій та практики регулювання відносин у соціумі з боку уряду. При цьому доцільно зосередити увагу на управлінні знаннями при формуванні на цій основі ефективної моделі ведення бізнесу, у тому числі на сільських територіях [5, с. 9; 10, с. 336-337]. Управління бізнесом завжди супроводжується врахуванням фінансових аспектів та застосуванням інноваційних інструментів серед яких стратегічне планування, аутсорсинг, бенчмар-

кінг, управління бізнес-процесами на засадах лідерства підприємця, бюджетом та ланцюгами постачання, збалансована система показників [1, с. 128; 12, с. 417]. Окрім цього важливо враховувати та вміти обґрунтувати вплив ризиків на бізнес та управляти ними, зокрема через створення належного рівня організаційної культури [13, с. 133; 9, с. 1057; 8, с. 57]. Управління сталим розвитком територій має базуватися на співпраці органів місцевого самоврядування з бізнесом [14, с. 108; 3, с. 118] та бути зосереджене на екологізації. Одним із видів екологічно спрямованого бізнесу, що сприяє розвитку територій та здоров'я людей є велотуризм [7; 6, с. 60–61]. Дослідниками доведено, що ефективність бізнесу та продуктивність праці підвищується у сімейному бізнесі та залежить від інтегрованого управління якістю та людськими ресурсами [4, с. 256].

Доведено, що управління сталим розвитком територій має базуватися на основі цифровізації бізнес-процесів [11, с. 67–68]. Проте, з урахуванням високого рівня урбанізації детальних досліджень потребують управлінські аспекти забезпечення стійкого розвитку територій з акцентом уваги на розвиток бізнесу та туризму.

Постановка завдання. Завданням дослідження є пошук механізмів забезпечення спроможності як окремих громадян, їх груп, так і сформованих стійких smart-спільнот ефективно вести бізнес та активізувати екологічноспрямовані його сфери, зокрема туризм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява міського безробіття та відсутність доступного належного житла і послуг є зростаючою соціальною проблемою. Міське самоврядування, відповідні інститути та установи наразі забезпечують механізми планування, надання та фінансування міської інфраструктура і надання послуг, однак ресурсні обмеження, недостатня сформованість національної та регіональної політики розвитку спричинені, у тому числі, швидкістю та масштабами урбанізації, знизили ефективність їх діяльності, а застаріла міська інфраструктура часто створює серйозні проблеми із забезпе-

ченням послуг і обслуговуванням населення. Продовження існуючої політики сприятиме посиленню урбанізації та загостренню соціально-екологічних проблем, які неможливо вирішити за існуючих соціальних, економічних, політичними та екологічних механізмів регуляторної політики, обумовлених урбанізацією. Проте, навіть державна політика зростання здійснюється переважно безсистемно та недостатньо ефективно, що у кращому випадку сповільнює темпи наявних проблем, однак не дозволяє якісно підвищувати рівень життя та зменшувати потенційні вигоди від урбанізації. Маючи багатовекторний характер впливу такі дії у гіршому випадку підривають економічну, соціальну та екологічну стійкість міст.

Підвищення стійкості міст та якості життя їх жителів вимагає як дієвих державних програм, так і приватних інвестицій. Це вимагатиме політичного управління, тоді як збереження сучасних темпів впливу технократичного середовища забезпечить погіршення та поступове зниження якості життя міського населення, яке не в змозі захистити себе від екологічних проблем шляхом приватної покупки екологічних товарів. Процес трансформації та соціально-економічної організації соціуму повинен і може здійснюватися більш ефективно і дієво, головним чином, за рахунок зменшення обмежень на економічну продуктивність і поліпшення умов життя і міських зручностей. Це також зменшить людські, економічні та екологічні витрати. Центральне місце у досягненні цієї мети займає вдосконалення управління. Ключовою умовою успішного здійснення соціально-економічних інвестицій є здатність органів влади та управління планувати, впроваджувати та фінансувати створення інфраструктури і надання послуг як безпосередньо, так і через партнерські відносини з приватним сектором.

Водночас, управління процесом урбанізації та його наслідками наразі не займає центральне місце у процесі формування національної політики в силу зосередження на підвищенні обороноздатності країни, економічному зростанні, міжнародній конкурентоспроможності, залученні іноземних інвестицій, хоча й знаходить своє відображення у громадських дискусіях та наукових дослідженнях з питань національної, економічної, політичної безпеки, що не може вважатися вичерпним враховуючи просторові масштаби явища урбанізації та її наслідки. Це, як неминуча плата, призводить до погіршення стану міського середовища. Останнім часом увага

до міських проблем посилилася у таких міжнародних інститутах як Європейський банк реконструкції та розвитку, а також з боку Організації Об'єднаних Націй та агентства Світового банку.

Зростання інтересу до деурбанізації обумовлене низкою взаємопов'язаних факторів, зокрема таких як неможливість ігнорувати соціальні, економічні та екологічні проблеми, пов'язані з містами, які можуть бути ефективно вирішені лише за допомогою місцевої політики і програм, а також наявність політичної та фінансової вигоди від децентралізації надання послуг місцевим органам влади установам, що мало місце в Україні. Політика децентралізації все частіше виносить питання урбанізації на рівень місцевих органів влади, як регуляторів фінансування місцевих служб та з метою активізації їх ролі в управлінні місцевим розвитком. Існує також необхідність у розширенні досліджень у сфері міждисциплінарного взаємозв'язку між інфраструктурою та наданням послуг, платоспроможністю, відносною конкурентоспроможністю та економічними показниками розвитку територій, бізнесу та туризму як однієї з динамічніших та, водночас менш бюджетних сфер відновлення економіки через управління та мобілізацію місцевих ресурсів на тлі загострення задоволення потреб територій у галузі охорони здоров'я, санітарії, водопостачання, житла та транспорту, які потребують великих капітальних вкладень. Їх вирішення можливе за умови формування сталих спроможних smart-громад, здатних надавати необхідну інфраструктуру та послуги у децентралізованому середовищі, що є ефективнішим в умовах публічного управління, інклюзії та партисипації регіонального розвитку. Значення приватних інвестицій у стратегічне планування, інституційний розвиток і нарощування потенціалу, а також у розвиток управлінських і фінансових систем неможливо переоцінити. Це включає партнерство міської влади з громадськими групами та залучення капіталу і ресурсів приватного і міжнародного секторів для надання послуг, які очікують все більше спільнот. Також вимагається більше уваги до питань охорони навколишнього середовища та соціального розвитку.

Пропонуючи належну практику сталого розвитку, необхідно враховувати економічні, екологічні та соціальні аспекти, зокрема у питаннях врахування регіональних відмінностей та, подекуди неможливість простого перенесення передового світового чи вітчизняного

досвіду, без його адаптації або модифікації до локальних умов. Так, урбанізація створює проблеми для розвитку сільських районів внаслідок втрати продуктивних сільськогосподарських земель через розвиток передмість, що яскраво видно за досвідом агломерації Київської області. Урбанізація посилює необхідність структурних реформ у сільському господарстві. Переваги, які пропонують великі міста з позиції можливостей отримання вищої освіти, медичного обслуговування, працевлаштування та підвищення заробітної плати, ускладнюють життя у сільських районах, змушуючи їх конкурувати та залучати кваліфікованих фахівців для підтримки розвитку (табл. 1).

Хоча наразі урбанізація не сильно відрізняється від урбанізації минулого, безпрецедентними є абсолютні масштаби змін та кількість регіонів, які включаються у процеси швидкої урбанізації. В цілому, існує тісний

взаємозв'язок між урбанізацією та економічним розвитком. Так, у світі країни з більш високим рівнем доходу, як правило, більш урбанізовані, ніж країни з більш низьким рівнем доходу, і урбанізація збільшується більш швидкими темпами у міру економічного зростання в країнах з більш низьким рівнем доходу, ніж в країнах з більш високим рівнем доходу. Яскравий приклад – Ізраїль, де рівень урбанізації становить близько 98%, а літні та заможні люди надають перевагу перебуванню у місцях підвищеного комфорту та соціального, у тому числі медичного обслуговування. Посилення урбанізації призводить до збільшення розмірів міст, підтримки темпів зростання, завантаженості доріг, погіршення умов навколишнього середовища та пандемічного стану, що робить великі міста менш привабливими місцями для життя.

Міське середовище забезпечує високу щільність населення, просторову близькість,

Таблиця 1

Регіональна характеристика урбанізації в Україні у 2020 р.

Регіон	ВВП на душу населення, тис. грн	Населення, осіб	Міське населення, міграційний приріст, осіб
Вінницька	90,11	1507738	391
Волинська	75,83	1020770	-781
Дніпропетровська	128,91	3093151	1 655
Донецька	50,86	4056405	-3 839
Житомирська	77,59	1177564	205
Закарпатська	49,87	1243721	732
Запорізька	102,22	1636322	-982
Івано-Франківська	66,93	1350565	1 016
Київська	135,00	1795542	12 977
Кіровоградська	83,35	902275	-655
Луганська	20,56	2101653	-2 470
Львівська	95,41	2476113	1 381
Миколаївська	88,63	1090492	-130
Одеська	93,73	2349749	6 354
Полтавська	139,52	1350564	531
Рівненська	63,02	1140902	-1 125
Сумська	77,76	1034364	-534
Тернопільська	61,38	1020953	1 797
Харківська	99,30	2596250	6 929
Херсонська	68,44	1000370	-637
Хмельницька	78,52	1227474	1 144
Черкаська	93,88	1159200	-86
Чернівецька	50,63	889928	472
Чернігівська	87,78	957665	-659

Джерело: сформовано за даним Держкомстату України [2]

призводить до зростання ринків, доступу до інформації, капіталу, досліджень і розробок, спонукає появу високої продуктивності з доданою вартістю, високої та більш стабільної заробітної плати і доходів, зниження питомих витрат на інфраструктуру та комунальні послуги, посилення конкуренції. Зростання міських районів спричиняє ускладнення технологічних та економічних взаємозв'язків, змінює просторовий ландшафт. Урбанізація викликає тривалу технологічну революцію, швидке зростання промисловості та сфери послуг, що призводить до зниження попиту на роботу силу.

Саме для міст характерна наявність великої кількості підприємств сфери послуг, заснованих на знаннях, таких як бухгалтерські або інформаційно-технологічні фірми, які є дуже мобільними. Глобалізація призвела до ослаблення регулювання промисловості таких сфер як торгівля, інвестиції та інтелектуальна власність, змістивши його у площину більш універсального регулювання за допомогою стандартів. Як наслідок рішення про місцезнаходження суб'єкта господарювання наразі більшою мірою залежить від порівняльних переваг різних міст. Це створює унікальну можливість для управління. Менш багаті міста, як правило, конкурують на основі дешевої робочої сили і низьких витрат на охорону навколишнього середовища. У міру зростання добробуту, доступність і якість екологічних товарів набувають все більшого значення, особливо з позиції залучення фахівців. Роль місцевого самоврядування зміщується з надання послуг на підвищення конкурентоспроможності за рахунок стимулювання виробництва, інвестицій та зростання приватного сектору.

Збільшення виробництва і споживання призводить до зростання потреб у енергії, а зростання викидів вуглекислого газу та інших форм забруднення, деградація дефіцитних ресурсів, таких як водопостачання, ліси та сільськогосподарські угіддя ставить під сумнів перспективність забезпечення за рахунок екологічної системи Землі такої моделі виробництва і споживання за використання існуючих ресурсомістких технологій. Питання екологічної стійкості та зміни клімату не визнають національних кордонів і впливають на регіональному та глобальному рівнях, визначаючи умови проживання людини. Підтримка екологічної стійкості вимагає глобальних ініціатив та зміни технологій, політики та

моделей споживання. Такі ініціативи повинні також забезпечувати економічне зростання, підвищення рівня життя, що спонукає появу плати за «простір», а також зміну демографічних показників і скороченням середнього розміру домогосподарства. Невизначеність щодо землеволодіння, міського планування та управління посилює проблему освоєння земель у містах. Зниження щільності міського населення та збільшення сільського населення визначає напрям оптимізації попиту на земельні ресурси, а освоєння незелюднених населених пунктів сприятиме вирішенню житлової проблеми.

Перспектива залучення інвестицій приватного сектору, у тому числі в інфраструктуру країни, у новій якості розкривається на тлі реалізації ідеї «Родова садиба». Подальший розвиток через розширення форм та кола учасників державно-приватного партнерства створює механізми розширення доступу до інвестиційних фондів та сприятиме (за відсутності політичних проблем) відшкодуванню витрат на експлуатацію та обслуговування.

Висновки. Пріоритетна орієнтація дослідження була в основному спрямована на охоплення якомога більшої аудиторії стейкхолдерів територій. Ціннісний фокус окреслював механізми самостійного забезпечення їх спроможності та стійкості, зокрема практику публічного управління, діяльність суб'єктів малого та середнього бізнесу, розвиток зеленого сільського туризму, підвищення потенціалу навколишнього екосистемного середовища, залучення нових знань і ресурсів та технологій у регіон, відкритість для інновацій та культивування загального рівня культури і духовності відповідно до принципів ноосферного розвитку. Це призвело до розробки структур, процесів і ціннісних пропозицій, які могли б стимулювати потенціал розвитку територій, зокрема через реалізацію ідеї «Родова садиба» шляхом прийняття Закону України «Про родові садиби та родові поселення в Україні», сприяння споживчій та обслуговуючій кооперації, органічному виробництву, пермакультурному дизайну, діяльності громадських організацій населених пунктів.

Заохочення більш активної взаємодії між усіма учасниками суспільних процесів на територіях через проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи дозволить отримати синергетичний ефект підвищення добробуту населення без додаткового залучення коштів бюджетів усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валінкевич Н. В., Орлова К. Є. Фінансова складова управління бізнесом. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Том 2, № 29. С. 122–129. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/171899/173384>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Овдіюк О. М., Присяжнюк О. Ф., Плотнікова М. Ф., Довженко В. А. Інноваційні управлінські рішення у адмініструванні сталого розвитку регіону в умовах Covid-19. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 114–119.
4. Azizi, M., Bidgoli, M. S. & Taheri, A. The effect of ownership and management structure on family businesses performance. *Cogent business & management*. 2021. 8 (1), Article 1872888. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1872888>.
5. Bratianu, C.; Stanescu, D.F.; Mocanu, R. Exploring the Knowledge Management Impact on Business Education. *Sustainability*. 2021. 13 (4). DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042313>.
6. Costa, T. & Lima, M. Cooperation in tourism and regional development. *Tourism & management studies*. 2018. 4 (4), 50–62. DOI: <https://doi.org/10.18089/tms.2018.14405>.
7. Gazzola, P, Pavione, E., Grechi, D. & Ossola, P. Cycle Tourism as a Driver for the Sustainable Development of Little-Known or Remote Territories: The Experience of the Apennine Regions of Northern Italy. *Sustainability*. 2018. 10 (6), Article 1863. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10061863>.
8. Klucka, J. & Grunbichler, R. Enterprise Risk Management – Approaches Determining Its Application and Relation to Business Performance. *Quality innovation prosperity-kvalita inovacia prosperita*. 2020. 24(2), 51–58. DOI: <https://doi.org/10.12776/QIP.V24I2.1467>.
9. Makkawi, H The role of risk management in increasing business performance. *Proceedings of the international conference on business excellence*. 2021. 15(1), 1054–1059. DOI: <https://doi.org/10.2478/picbe-2021-0099>.
10. Prafitri, N., Setyoko, P. I. & Puspita, D. R. The business management of the village government in managing Village Owned Enterprise. *Masyarakat kebudayaan dan politik*. 2018. 31 (3), 328–338. DOI: <https://doi.org/10.20473/mkp.V31I32018.328-338>.
11. Stjepic, A.M., Ivancic, L. & Vugec, D. S. Mastering digital transformation through business process management: Investigating alignments, goals, orchestration, and roles. *Journal of entrepreneurship management and innovation*. 2020. 16 (1), 41–73. DOI: <https://doi.org/10.7341/20201612>.
12. Usman, I., Hartani, N. H. & Sroka, M. Operational performance of sme: the impact of entrepreneurial leadership, good governance and business process management. *Polish journal of management studies*. 2020. 21 (1), 408–418. DOI: <https://doi.org/10.17512/pjms.2020.21.1.30>.
13. Visser, T, & van Scheers, L. Can family business managers manage family business risks? *Management-journal of contemporary management*. 2018. 23(1), 123–137. DOI: <https://doi.org/10.30924/mjcmi/2018.23.1.123>.
14. Yakobchuk, V., Shvets, T., Plotnikova, M., Prysiazhniuk, O., & Buluy, O. Virtual really innovative model of sustainable development administration in business and territorial communities. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*. 2021. 11(2), XX, 100–109.

REFERENCES:

1. Valinkevych, N. V. & Orlova, K. Y. (2019) Financial component of business management *Financial and credit activity-problems of theory and practice*, 2 (29), 122–129.
2. State Statistics Service of Ukraine (2021). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ovdyyuk O., Prysiazhniuk, O., Plotnikova, M. & Dovzhenko V. (2021) Innovative management decisions in the administration of sustainable development of the region in the conditions of Covid-19. *Investments: practice and experience*, 22, 114–119.
4. Azizi, M., Bidgoli, M. S. & Taheri, A. (2021) The effect of ownership and management structure on family businesses performance. *Cogent business & management*, 8 (1), Article 1872888. DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1872888>.
5. Bratianu, C.; Stanescu, D.F.; Mocanu, R. (2021) Exploring the Knowledge Management Impact on Business Education. *Sustainability*, 13 (4). DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042313>.
6. Costa, T. & Lima, M. (2018) Cooperation in tourism and regional development. *Tourism & management studies*, 14 (4), 50–62. DOI: <https://doi.org/10.18089/tms.2018.14405>.
7. Gazzola, P, Pavione, E., Grechi, D. & Ossola, P. (2018) Cycle Tourism as a Driver for the Sustainable Development of Little-Known or Remote Territories: The Experience of the Apennine Regions of Northern Italy. *Sustainability*. 10 (6), Article 1863. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10061863>.

8. Klucka, J. & Grunbichler, R. (2020) Enterprise Risk Management – Approaches Determining Its Application and Relation to Business Performance. *Quality innovation prosperity-kvalita inovacia prosperita*, 24(2), 51–58. DOI: <https://doi.org/10.12776/QIP.V24I2.1467>.
9. Makkawi, H (2021) The role of risk management in increasing business performance. *Proceedings of the international conference on business excellence*, 15(1), 1054–1059. DOI: <https://doi.org/10.2478/picbe-2021-0099>.
10. Prafitri, N, Setyoko, P. I. & Puspita, D. R. (2018) The business management of the village government in managing Village Owned Enterprise. *Masyarakat kebudayaan dan politik*, 31 (3), 328–338. DOI: <https://doi.org/10.20473/mkp.V31I32018.328-338>.
11. Stjepic, A. M., Ivancic, L. & Vugec, D. S. (2020) Mastering digital transformation through business process management: Investigating alignments, goals, orchestration, and roles. *Journal of entrepreneurship management and innovation*. 16 (1), 41–73. DOI: <https://doi.org/10.7341/20201612>.
12. Usman, I., Hartani, N. H. & Sroka, M. (2020) Operational performance of sme: the impact of entrepreneurial leadership, good governance and business process management. *Polish journal of management studies*. 21 (1), 408–418. DOI: <https://doi.org/10.17512/pjms.2020.21.1.30>.
13. Visser, T., & van Scheers, L. (2018) Can family business managers manage family business risks? *Management-journal of contemporary management*, 23(1), 123–137. DOI: <https://doi.org/10.30924/mjcmi/2018.23.1.123>.
14. Yakobchuk, V., Shvets, T., Plotnikova, M., Prysiazniuk, O., & Buluy, O. (2021) Virtual realiy innovative model of sustainable development administration in business and territorial communities. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), XX, 100–109.